

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
MINTAQAVIY BO‘LIMI
XORAZM MA’MUN AKADEMIYASI**

XORAZM MA’MUN AKADEMIYASI AXBOROTNOMASI

Axborotnoma OAK Rayosatining 2016-yil 29-dekabrdagi 223/4-son qarori bilan biologiya, qishloq xo‘jaligi, tarix, iqtisodiyot, filologiya va arxitektura fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

**2025-6/4
Xorazm Ma’mun akademiyasi axborotnomasi
2006 yildan boshlab chop qilinadi**

Xiva-2025

Bosh muharrir:

Abdullayev Ikram Iskandarovich, b.f.d., prof.

Bosh muharrir o‘rinbosari:

Hasanov Shodlik Bekpo‘latovich, k.f.n., k.i.x.

Tahrir hayati:

Abdullayev Ikram Iskandarovich, b.f.d., prof.
Abdullayeva Muborak Maxmusovna, b.f.d., prof.
Abduhalimov Bahrom Abduraximovich, t.f.d., prof.
Agzamova Gulchexra Azizovna, t.f.d., prof.
Aimbetov Nagmet Kalliyevich, i.f.d., akad.
Ametov Yakub Idrisovich, b.f.d., prof.
Babadjanov Xushnut, f.f.n., prof.
Bahodirova Feruza Bahodir qizi, PhD, dots,
Bobojonova Sayyora Xushnudovna, b.f.n., dos.
Bekchanov Davron Jumanazarovich, k.f.d.
Buriyev Xasan Chutbayevich, b.f.d., prof.
Gandjayeva Lola Atanazarovna, b.f.d., k.i.x.
Davletov Sanjar Rajabovich, tar.f.d.
Durdiyeva Gavhar Salayevna, arx.f.d.
Ibragimov Baxtiyor To‘laganovich, k.f.d., akad.
Izzatullayev Zuvayd, b.f.d., prof.
Ismailov Is‘haqjon Otabayevich, f.f.n., dos.
Jumaniyozov Otaboy, f.f.d., prof.
Jumaniyozov Zoxid Otaboyevich, f.f.n., dos.
Jumanov Murat Arepbayevich, b.f.d., prof.
Kadirova Shaxnoza Abduxalilovna, k.f.d., prof.
Qalandarov Nazimxon Nazirovich, b.f.f.d., k.i.x.
Karabayev Ikramjan Turayevich, q/x.f.d., prof.
Karimov Ulug‘bek Temirbayevich, DSc
Kurbanbayev Ilhom Jumanazarovich, b.f.d., prof.
Kurbanova Saida Bekchanovna, f.f.n., dos.
Qutliyev Uchqun Otoboyevich, f-m.f.d., prof.
Lamers Jon, q/x.f.d., prof.
Maykl S. Enjel, b.f.d., prof.
Maxmudov Raufjon Baxodirovich, f.f.d., k.i.x.
Mirzayev Sirojiddin Zayniyevich, f-m.f.d., prof.
Matniyozova Hilola Xudoyberganovna, b.f.d., prof.
Masharipova Feruza Jumanazarovna, PhD

Mirzayeva Gulnara Saidarifovna, b.f.d.
Najmeddinov Axmad Raxmatovich PhD, dotsent
Pazilov Abduvayit, b.f.d., prof.
Razzaqova Surayyo Razzoqovna, k.f.f.d., dos.
Ramatov Bakmat Zaripovich, q/x.f.n., dos.
Raximov Raxim Atajanovich, t.f.d., prof.
Raximov Matnazar Shomurotovich, b.f.d., prof.
Raximova Go‘zal Yuldashovna, f.f.f.d., dos.
Ro‘zmetov Baxtiyar, i.f.d., prof.
Ro‘zmetov Dilshod Ro‘zimboyevich, g.f.n., k.i.x.
Ruzmetov Davron Ibrogimovich, PhD
Sadullayev Azimboy, f-m.f.d., akad.
Salayev San‘atbek Komilovich, i.f.d., prof.
Saparbayeva Gulandam Masharipovna, f.f.f.d.
Saparov Kalandar Abdullayevich, b.f.d., prof.
Safarov Alisher Karimdjanyovich, b.f.d., dos.
Sirojov Oybek Ochilovich, s.f.d., prof.
Sobitov O‘lmasboy Tojxmedovich, b.f.f.d., k.i.x.
Sotipov Goyipnazar, q/x.f.d., prof.
Tojibayev Komiljon Sharobitdinovich, b.f.d., akad.
Xolliyev Askar Ergashevich, b.f.d., prof.
Xolmatov Baxtiyor Rustamovich, b.f.d.
Cho‘ponov Otanazar Otojonovich, f.f.d., dos.
Shakarboyev Erkin Berdikulovich, b.f.d., prof.
Ermatova Jamila Ismailovna, f.f.n., dos.
Eshchanov Ruzumboy Abdullayevich, b.f.d., prof.
O‘razboyev G‘ayrat O‘razaliyevich, f-m.f.d.
O‘rozboyev Abdulla Durdiyevich, f.f.d.
Hajiyeva Maqsuda Sultonovna, fal.f.d.
Hasanov Shodlik Bekpo‘latovich, k.f.n., k.i.x.
Xudayberganova Durdona Sidiqovna, f.f.d.
Yuldashev Xamza Kamalovich, PhD
Zaripova Ranojon Zaripovna, PhD, dotsent

Xorazm Ma‘mun akademiyasi axborotnomasi: ilmiy jurnal.-№6/4 (127), Xorazm Ma‘mun akademiyasi, 2025 y. – 325 b. – Bosma nashrning elektron varianti - <https://www.mamun.uz/bulletin>

ISSN 2091-573 X

Muassis: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi mintaqaviy bo‘limi – Xorazm Ma‘mun akademiyasi

Ismailova O.F. O'zbek va ingliz tillarida modal so'zlarning kognitiv- pragmatik tadqiqi	210
Israil M. Til taraqqiyotida yangi ijtimoiy-siyosiy metaforalar	212
Israil M. Ijtimoiy-siyosiy o'zlashmalar til taraqqiyotidagi muhim omil sifatida	216
Jalolova M.B. Kognitiv lingvistika va kesatq konseptining qiyosiy tadqiqi	219
Jamahmatov K.A. Termiz adabiy maktabining o'rganilishi	222
Jumaniyazova F.I. Neologisms in Contemporary Korean: Formation, Usage, and Social Impact	225
Jumanyazova M.X. Xorazm vohasi folklor asarlari tilidagi arabiy o'zlashmalar xususida	227
Kadirova N.K. Cognitive models of time and space in literary texts	230
Kamalova D.A. Linguistic features of the text	233
Kenjayeva M.A. Actualization principles of phraseological semantics in context	236
Khayrullayeva Y.J. Pragmatic aspects of institutional and legal english: a formal discourse perspective	238
Kholikova D.A., Ganiyeva D.A. The role of idiomatic expressions in pragmatics and discourse and difference between both significant phenomena in english	241
Khonkulova N.R. Analysis of modern uzbekistan corps	243
Kobilova A.B. Psycholinguistics as one of the modern disciplines of linguistics	245
Kobilova A.B. Psixolingvistika: til va ongni o'rganish sohasi	248
Kurbanova Z. A. Cho'lponning "Kecha va kunduz" romanidagi epitetlar va ularning obraz yaratishdagi ahamiyati	251
Kurbanova M.M., Usmonova L.K. Lingvokulturologik tadqiqotlarda siyosatchi lisoniy shaxsi	254
Lixanov V.O. Takroriy o'qitishda differensial yondashuv	257
Lutfilloyeva F.M. Kana alifbosining qo'llanilish davri: tarixiy va zamonaviy imlodagi o'zgarishlar	260
Madaminova M.M., Yuldashev D.T. Shoir Shamsning "Samandar" devonida qo'llanilgan tashbehlar lingvopoetikasi	263
Madaminova R.M. Hofiz Xorazmiy "Devon"i tilida shakldosh leksik birliklar tadqiqi	266
Madaminova U.R. Brotherhood and Rivalry: The Interplay of Male Relationships in Literature and Cultural Reflection	270
Majidova M.S. Zamonaviy o'zbek ayoli lingvosomatik nutqida yuzaga kelgan o'zgarishlar	273
Makhmudova N.R. The role of mythological ornithonyms in language and culture	275
Makhsudova N.A. O'zbek va ingliz tillari maqollarida qariya obrazini ifodalanishi	277
Mamadaliyeva M.J. Komik ekspressiyani voqelantiruvchi frazeologizmlarning nazariy masalalari	280
Mamadjanova M.U. The Historical Evolution of the Epithet and Theoretical Bases for its Investigation	288
Mamadjanova M.U. Epithets Formed with Animal Names in the English Language	290
Mamatova N.K. Konseptlarni o'rganishda uslubiy yondashuvlar	293
Matquliyeva M. Firdavsiyning "Shohnoma" dostonida Afrosiyob obrazi taqlini	296
Maxmudova N.R., Xusainova Sh.D. Tilshunoslik va lingvistika: turkumlar va nazariy til	302
Mehmonova S.I. Abdulla Qodiriy hajviyotida tag ma'noning leksik-semantik xususiyatlari	304
Mirxanova G. O'zbek tili terminosistemasiga xos umumiy qonuniyatlar	307
Mirzayeva D.I., Yunusova T.R. Structural analysis of household lexics	310
Mirzaqobilova M.T. Ijtimoiy kontent fenomenining zamonaviy mediamakondagi ahamiyati	313
Murtozayeva N.M. O'zbekistonda atrof-muhit muammolarini yoritishda raqamli platformalarning o'rni	316
Muxamedova L.D. Translation model, translation analysis, translation strategy: an integrated methodology (english and uzbek)	318
Muxtorova M.O. Comparative study of neologisms in english and uzbek digital communication	321

processing, and use, making significant contributions to theories of cognition and communication. As modern linguistics continues to evolve, psycholinguistics is at the forefront of the study of how language is represented, processed, and produced, offering valuable perspectives for both theoretical linguistics and practical applications in fields such as language teaching, artificial intelligence, and clinical linguistics. Its relevance highlights the importance of bringing disciplines together to fully understand the multifaceted nature of human language.

To sum up, Psycholinguistics is one of the important and dynamic branches of modern linguistics, which explores interaction between language and the human mind. Moreover, this interdisciplinary helps us to understand language acquisition and the theories of cognition and communication.

As linguistics continues to adapt and advance, psycholinguistics is at the leading edge of research into how language is represented, processed, and generated, and provides valuable input both to the theory of linguistics and to applications in the fields of language teaching, artificial intelligence, and clinical linguistics. Its significance underlines the need to integrate disciplines to better understand the comprehensive nature of human language.

REFERENCE:

1. Spivey, M. J., Spivey, M. J., Spivey, M. J., Armstrong, B. C., Spivey, M. J., Fowler, C. A., Scott, S. K., Saffran, J. R., Samuel, A. G., Magnuson, J. S., Fernald, A., Newman, R. L., Cortese, M. J., Seidenberg, M. S., Nation, K., Sandak, R., Barsalou, L. W., Cree, G. S., Smith, L. B., ... Farmer, T. A. (2012). The cambridge handbook of psycholinguistics. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9781139029377>
2. Ferreira, F. & Chantavarin, S. (2018). Integration and prediction in language processing: a synthesis of old and new. SAGE Publishing. <https://doi.org/10.1177/0963721418794491>
3. Goots, E. N. & Ivanova, E. D. (2021). Verbalization of basic emotions on the material of the national corpus of the russian language: comparative analysis of the verbalization of emotions fear and horror. Nizhnevartovsk State University. <https://doi.org/10.36906/2500-1795/21-2/02>
4. Hasanova, A. S. (2020). Basic factors motivating the extension of word meaning. Canadian Center of Science and Education. <https://doi.org/10.5539/ijel.v10n5p60>
5. Diessel, H. (2014). Usage-based linguistics. De Gruyter. <https://doi.org/10.1093/obo/9780199772810-0068>
6. Kurash, S. B. (2019). The phenomenon of metaphor in russian language studies: from the past to the future. Peoples' Friendship University of Russia. <https://doi.org/10.22363/2618-8163-2019-17-2-171-183>

UO'K 373.167.1:159.9

PSIXOLINGVISTIKA: TIL VA ONGNI O'RGANISH SOHASI

A.B.Kobilova, dots., Buxoro davlat universiteti, Buxoro

Annotatsiya. Ushbu maqolada psixolingvistika odamlarning tilni qanday egallashi, tushunishi, foydalanishi va ifodalashini o'rganadigan, kognitiv psixologiya va lingvistikaga asoslangan, izohli korpus va miya tasvirlash usullari bilan qo'llab-quvvatlanadigan va klinik sharoitlarda va texnologiyani ishlab chiqishda qo'llaniladigan soha sifatida har tomonlama tavsiflanadi.

Kalit so'zlar: psixolingvistika, tilshunoslik, intizom, tendentsiya, psixologiya, tilni o'zlashtirish, tilni tushunish, til ishlab chiqarish, ikki tillilik, ko'p tillilik.

Аннотация. В этой статье всесторонне описывается психолингвистика как область, изучающая то, как люди приобретают, понимают, используют и представляют язык, основанная на когнитивной психологии и лингвистике, подтвержденная аннотированными корпусами и методами сканирования мозга и применяемая в клинических условиях и при разработке технологий.

Ключевые слова: психолингвистика, лингвистика, дисциплина, тенденция, психология, овладение языком, понимание языка, языковое производство, билингвизм, многоязычие.

Abstract. This article comprehensively outlines psycholinguistics as a field concerned with how humans acquire, understand, use, and represent language —rooted in cognitive psychology and linguistics, validated by annotated corpora and brain-scanning methods, and applied in clinical settings and technology development.

Key words: psycholinguistics, linguistics, discipline, tendency, psychology, language acquisition, language comprehension, language production, bilingualism, multilingualism.

Psixolingvistika - bu til va inson ongi o'tasidagi munosabatlarni o'rganadigan soha hisoblanadi. U psixologiya, tilshunoslik, kognitiv tilshunoslik, nevrolingvistika va falsafadan olingan g'oyalarni o'ziga birlashtirib, tilning qay yo'sinda o'rganilishi, takomillashishi, anglanilishi va nutqda ifodalanishini o'rganish uchun xizmat qiladi. Til bizning kundalik hayotimizga kirib boradigan noyob inson qobiliyati bo'lganligi sababli, psixolingvistika tilning tabiati va uni qo'llab-quvvatlovchi kognitiv tizim haqida qimmatli tushunchalarni beradi. Ushbu maqolada psixolingvistika sohasining umumiy ko'rinishi, uning tarixi, asosiy nazariyalari, asosiy tadqiqot yo'nalishlari va hozirgi tendentsiyalari muhokama qilinadi.

Psixolingvistika atamasi 1936 yilda birinchi marta amerikalik psixolog Yakub Kantorning "An Objective Psychology of Grammar" kitobida qo'llanilgan bo'lib u o'z kitobida til va grammatika inson xatti-harakatlarining psixologik jihatlarini sifatida o'rganilishi kerakligini aytib o'tgan. Psixolingvistika alohida fan sifatida 1950-yillarda paydo bo'ldi, garchi uning ildizlari til va tafakkur haqidagi oldingi falsafiy munozaralarga borib taqaladi. Jumladan, eksperimental psixologiya sohasida ish olib borgan olim Vilgelm Vundt til bilan bog'liq psixik jarayonlar haqida fikr yuritganlar. Biroq, 1950-1960 yillardagi kognitiv inqilobdan keyingina psixolingvistika ilmiy fan sifatida jadal rivojlana boshladi [2, 21].

Zamonaviy tilshunoslikning otasi sifatida tanilgan, Chomskiy bixevioristik qarashlarga qarshi chiqish va universal grammatika va tilni o'zlashtirish qurilmasini (LAD) joriy etish orqali bu sohada inqilob qildi. Uning generativ grammatik tizimi psixolingvistikani tug'ma sintaktik tuzilmalar tomon o'zgartirdi. Shuni ta'kidlash kerakki, Noam Chomskiy tomonidan ilgari surilgan nazariya ya'ni universal grammatika nazariyasi psixolingvistika fanining rivojlanishiga debocha bo'di desak mubolag'a bo'lmaydi. Chomskiy o'z nazariyasida til o'rganish insonning tug'ma qobiliyati ekanligini va barcha tillar universal grammatik strukturalardan iborat ekanligini ta'kidlaydi. Ya'ni, u o'z nazariyasida, barcha odamlar tug'ma universal grammatika bilan tug'ilishi va shuning uchun bolalar tilni tez va qiyinchiliksiz o'zlashtirishlarini o'z izlanishlarida chuqur tahlil qilgan.

Jumlalarni qayta ishlash bo'yicha tadqiqot olib borgan olim Tomas Bever "sintez orqali tahlil qilish" modelini ishlab chiqdi va "Ot ombordan o'tib ketdi va yiqildi" kabi jummalarni o'rgandi. Uning ishi lingvistik nazariya va kognitiv nevrologiyani birlashtiradi. Den Slobinning "gapirish uchun fikrlash" gipotezasi va bolalar tilining tillararo tadqiqotlari (Bever bilan hamkorlikda) tildan foydalanish jarayonida inson tilining tuzilishi kognitiv jarayonlarni qanday shakllantirishini ko'rsatdi. Katta yoshdagilarning jummalarni tushunishi bo'yicha tadqiqotlar olib borgan Lin Freyzer, sintaktik tahlilning nufuzli modellarini taqdim etdi, bu bizning real vaqtda sintaktik ishlov berish haqidagi tushunchamizni rivojlantirdi. Katta yoshdagi jummalarni tushunish bo'yicha tadqiqotlarda muhim shaxs bo'lgan Freyzer sintaktik tahlilning nufuzli modellarini taqdim etdi, bu bizning real vaqtda sintaktik ishlov berish haqidagi tushunchamizni rivojlantirdi. Lingvistik va antropolog Edvard Sapir "Sapir-Whorf" gipotezasini ishlab chiqdi, unda til dunyoqarash va kognitiv toifalarga ta'sir qiladi [4, 34].

Psixolingvistikaning asosiy yo'nalishlari

1. Tilni o'zlashtirish

Psixolingvistikaning dolzarb muammolaridan biri bu bolalar o'z ona tillarini qanday o'zlashtirishlaridir. Bu jarayon turli madaniyat bolalarida bir xil kechib, bolalar besh va olti yoshida tildagi murakkab grammatik strukturalarni o'zlashtiradilar. Tadqiqotchi olimlar bu jarayon tug'ma mexanizmlar yoki umumiy kognitiv qobiliyatlar yoki atrof-muhitning ta'siri bilan bog'ligi haqida turli nazariyalr bilan bahslashishadi. Maykl Tomasello kabi olimlar tomonidan qo'llab-quvvatlangan foydalanishga asoslangan nazariyalar tilning namunani aniqlash, ijtimoiy o'zaro ta'sir va taqlid qilish kabi umumiy kognitiv jarayonlardan kelib chiqishini ta'kidlaydi.

2. Tilni tushunish

Tilni real vaqtda tushunish bir qator murakkab kognitiv jarayonlarni o'z ichiga oladi. Psixolingvistlar tinglovchilar yoki o'quvchilar jummalarni qanday tahlil qilishlarini, so'zlarni tanib olishlarini va ma'noni birlashtirishni o'rganadilar.

Asosiy savollarga quyidagilar kiradi:

- Leksik kirish: Qanday qilib odamlar xotiradan so'z ma'nolarini shu qadar tez olishadi?

- Tahlil qilish: tinglovchilar gapning sintaktik tuzilishini qanday aniqlashadi?
- Noaniqlikni hal qilish: odamlar real vaqt rejimida noaniqliklarni qanday hal qiladilar (masalan, "The Old man the boats")?

O'z-o'zidan o'qish, ko'zni kuzatish va hodisalar bilan bog'liq potentsiallar kabi eksperimental usullar tadqiqotchilarga ushbu jarayonlarni millisekundlik aniqlik bilan tekshirishga imkon beradi.

3. Til ishlab chiqarish

Til ishlab chiqarish fikrlarni og'zaki yoki yozma tilga aylantirishni o'z ichiga oladi. Bu jarayon ham murakkab jarayon hisoblanib, gapiruvchilardan:

- Ular aytmoqchi bo'lgan narsalarni kontseptsiyalash.
- Tegishli so'zlarni tanlash (leksik tanlash).
- So'zlarni grammatik tuzilmalarga ajratish (sintaktik rejalashtirish). Artikulyar tovushlar (fonologik kodlash).

4. Ikki tillilik va ko'p tillilik

Psixolingvistika, shuningdek, ikki tilli va ko'p tillilarning bir nechta tillarni qanday boshqarishini organadi. Asosiy savollarga quyidagilar kiradi:

- Til tanlash: Ikki tillilar berilgan kontekstda qaysi tildan foydalanishni qanday tanlashadi?
- Kodni almashtirish: ikki tillilar suhbat davomida tillarni qanday va nima uchun almashtiradilar?
- Kognitiv effektlar: Ba'zi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ikki tillilik kognitiv moslashuvchanlikni oshiradimi?

Psixolingvistikadagi metodologiyalar

Psixolingvistlar tilni qayta ishlashni o'rganish uchun keng ko'lamli usullardan foydalanadilar:

- Xulq-atvor tajribalari: Reaksiya vaqtlari, xatolik darajasi va aniqlik stavkalari kognitiv jarayonlar haqida xulosa chiqarishga yordam beradi.
- Ko'zni kuzatish: Ko'z harakatlarini kuzatish o'quvchilar yoki tinglovchilar ma'lumotni real vaqtda qanday qayta ishlashlarini ko'rsatadi.
- Neyroimejning: MRI va EEG kabi texnikalar nutqning neyron asosini ochib berishi mumkin.
- Kompyuter simulyatsiyasi: til o'rganishni modellashtirish yoki nazariy test bashoratlarini qayta ishlash.
- Korpus tahlili: tabiiy til ma'lumotlar bazalari chastota effektlari va foydalanish naqshlari haqida tushuncha beradi.

Har bir usul o'zining kuchli va zaif tomonlariga ega va bir nechta yondashuvlar natijalarini uchburchagilash yanada to'liqroq tasvirni beradi.

Hozirgi tendentsiyalar va muammolar

Zamonaviy psixolingvistika neyrobiologiya, genetika va sun'iy intellekt natijalarini birlashtirgan holda rivojlanishda davom etmoqda. Asosiy tendentsiyalarga quyidagilar kiradi:

- Tilning neyron modellari: miyaning o'ziga xos hududlari (masalan, Broka va Vernik sohalari) tilning turli jihatlariga qanday hissa qo'shishini tushunish.
- Til va xotira: ishlaydigan va uzoq muddatli xotiraning tilni qayta ishlash bilan qanday o'zaro ta'sirini o'rganish.
- Tillararo tadqiqotlar: ularning universalligini baholash uchun turli tillarda nazariyalarni sinab ko'rish.
- Til va ijtimoiy bilish: Pragmatika, aql nazariyasi va madaniy kontekst tildan foydalanishga qanday ta'sir qilishini tekshiradi.

Laboratoriya natijalari va haqiqiy tildan foydalanish o'rtasidagi tafovutni bartaraf etish va til qobiliyatidagi individual farqlarni hisobga olish kabi muammolar saqlanib qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, psixolingvistika dinamik soha bo'lib, u insoniyatning eng ajoyib yutuqlaridan biri bo'lgan kognitiv mexanizmlarni tushunishga intiladi: til. Turli fanlardan olingan bilimlarni birlashtirib, turli metodologiyalardan foydalangan holda, psixolingvistlar biz tilni qanday egallashimiz, tushunishimiz va yaratishimizni aniqlashga intilishadi. Tadqiqotlar rivojlanishi bilan psixolingvistika nafaqat tilning o'zi haqidagi tushunchamizni chuqurlashtiradi, balki inson ongi haqidagi kengroq savollarni ham yoritadi.